

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА ПИТАННЯ ТЕОРІЇ
ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

АРТЕМЧУК Д. О.,
здобувач кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
(Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова)

УДК 342.5

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ: БАЗОВІ МОДЕЛІ

Аналізується функціональна, структурна та персональна моделі організації поділу влади. Зокрема акцентується увага на недоречності структурного поділу влади. Водночас функціональний поділ державної влади подається не лише як раціональна організація державного апарату, а й як абсолютно логічний механізм його організації в умовах існування сучасної розвиненої держави.

Ключові слова: *поділ влади, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, парламент, президент, суд.*

Анализируется функциональная, структурная и персональная модели организации разделения властей. В частности внимание акцентируется на нецелесообразности структурного разделения властей. В то же время функциональное разделение государственной власти подается не только в качестве рациональной организации государственного аппарата, но и абсолютно логическим механизмом его организации в условиях существования современного развитого государства.

Ключевые слова: *разделение власти, законодательная власть, исполнительная власть, судебная власть, парламент, президент, суд.*

Analyzes functional, structural and personal organizational model of separation of powers. In particular, it focuses on inappropriate structure of separation of powers. At same time, functional separation of state power is supplied not only as a rational organization of state apparatus, but absolutely logical mechanism of its organization in conditions of existence of a modern developed state.

Key words: *separation of powers, legislature, executive, judiciary, parliament, president, court.*

Вступ. Розвиток сучасної юриспруденції порушує низку складних питань фундаментального характеру, що пов'язані як з процесами правового регулювання найважливіших суспільних відносин, так і з розробленням основи для функціонування і розвитку окремих державних інститутів, покликаних забезпечити стабільний поступ України в напрямку формування демократичної, правової та соціальної держави. Саме тому важливим предметом загальнотеоретичної юриспруденції стають процеси взаємодії різних гілок державної влади.

Концептуальні засади, напрямки і тенденції розвитку окремих гілок державної влади та, в цілому, теорія поділу влади вже стали об'єктом дослідження таких вітчизняних учених, як Н. Прозорова, С. Сербогіна, В. Скрипнюк, В. Сухонос та ін. Серед теоретиків західного зарубіжжя гносеологічні, онтологічні та інші проблеми функціонування державної влади досліджували відомі вчені Р. Агранофф, С. Валанзуала, Т. Кілер та ін.

Постановка завдання. У пострадянській юриспруденції все ще існує прогалина, пов'язана із осмисленням теорії поділу влади в умовах проведення в Україні конституційної реформи.

З огляду на вищезазначене мета нашого дослідження полягатиме у надолуженні цієї прогалини і висвітленні тих проблем, які постають перед Україною в сучасних умовах реформування вітчизняної конституційної системи.

Для реалізації цієї мети слід вирішити такі взаємопов'язані дослідницькі завдання: по-перше, на основі праць основоположників загалом охарактеризувати теорію поділу влади; по-друге, охарактеризувати функціональну, персональну та структурну моделі організації поділу влади в контексті теорії поділу влади.

Результати дослідження. Поділ влади означає, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади самостійні в межах своєї компетенції і не можуть втручатися в компетенцію одне одного. У той самий час компетенція цих органів така, що вони не можуть діяти ізольовано, і державна влада здійснюється в процесі кооперації трьох її самостійних гілок: діяльність законодавця не принесе бажаного результату без відповідної діяльності виконавчої та судової влади, здійснення правосуддя неможливе без влади законодавчої та судової тощо. Крім того, у взаєминах гілок влади повинна існувати система стримувань і противаг, що не дозволяє гілкам влади виходити за межі своєї компетенції, але надають можливість одним гілкам влади утримувати інші у встановлених правових рамках.

Юридичний сенс поділу влади виражений у міркуванні Ш. Монтеск'є: «Якщо влада законодавча і виконавча будуть з'єднані в одній особі чи установі, то свободи не буде, так як можна побоюватись, що цей монарх чи сенат стане створювати тиранічні закони для того, щоб тиранічним чином застосовувати їх. Не буде свободи і в тому випадку, якщо судова влада не відділена від влади законодавчої та виконавчої. Якщо вона поєднується з законодавчою владою, то життя й свобода громадян опиняться у владі свавілля, адже суддя буде законодавцем. Якщо судова влада поєднується з виконавчою, то суддя отримує можливість стати гнобителем» [1, с. 290–291].

З цього міркування Монтеск'є випливає, що поділ влади – у трьох аспектах або варіантах: функціональному, структурному та персональному.

В. Сухонос пояснює відмінність між функціональним та структурним поділом влади на прикладі інституту Президента України: «Президент України віднесений до виконавчої гілки влади лише функціонально, тобто за обсягом своїх повноважень (компетенції). Проте він не належить до неї структурно, тобто як окрема структурна ланка органів виконавчої влади» [2, с. 334]. І хоча далеко не всі правознавці відносять президента до виконавчої гілки влади [3, с. 41], проте й вони наголошують на тому, що глава держави може реалізовувати повноваження виконавчої влади [3, с. 70].

Прихильники демократії існування функціонального поділу влади іноді пояснюють необхідністю запобігти зосередженню можливості легального застосування сили в одних руках. Так, зокрема, В. Четвертнін свого часу зазначав: «Заради забезпечення свободи необхідно встановити окремо функцію прийняття рішення про примус (застосування сили) та функцію здійснення державного примусу. Законодавча влада встановлює правила застосування сили, судова влада припускає або вказує конкретні заходи застосування сили. Відповідно ці гілки влади не повинні володіти примусовою силою, не повинні здійснювати державний примус. Оскільки такою силою володіє виконавча влада, вона сама не повинна приймати нормативного чи індивідуального рішення про застосування сили. Саме тому виконавча влада повинна діяти на підставі та в рамках виконання законів та судових рішень» [4, с. 576].

Проте, на нашу думку, існування функціонального поділу влади є не якоюсь специфічною рисою лише демократичного режиму, а й ознакою нормального функціонування сучасного державного апарату.

Зокрема, практично на цьому наголошує В. Сухонос: «Функціональний поділ державної влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову... є достатньо логічним у контексті

інформатики» [5, с. 89]. Тут мається на увазі використання певних кроків інформаційного алгоритму: «якщо», «то», «інакше». Як цілком слушно зазначає вчений: «Якщо» законодавча влада встановила певні правила, «то» їх потрібно виконувати, «інакше» порушника буде покарано» [5, с. 90].

За такої можливості потреба в існуванні додаткових гілок влади в рамках єдиного державного апарату зникає, адже кожен орган держави може реалізувати повноваження як законодавчої, так і виконавчої чи судової гілок влади.

Проте побудова демократичної держави поставила на порядок денний питання про те, що реалізація функцій законодавчої, виконавчої та судової влади не повинна бути «з'єднана в одній особі або установі» [4, с. 576]. Цим самим було порушено питання про персональний та структурний поділ влади.

Історично першим варіантом поділу влади був персональний. Як уявляється, витоки персонального поділу влади з'являються ще у стародавньому світі. Зокрема Н. Крашенінікова так описувала вищий державний апарат Стародавнього Єгипту: «Під безпосереднім контролем джати знаходилися керівники спеціалізованих управлінь: «начальник будинку зброї», який керував військовим відомством, ніс відповідальність за озброєння, за постачання армії, будівництво фортець тощо, «завідуючий тим, що дає небо, виробляє земля та приносить Ніл» – хранитель державних комор і складів, «начальник робіт», котрий відповідає за велике будівництво та ін.» [6, с. 34–35]. Як бачимо, окремі частини державної влади: військова, економічна тощо, знаходилися в руках конкретних персоналій – «начальника будинку зброї», «завідуюча тим, що дає небо, виробляє земля та приносить Ніл», «начальника робіт» та ін.

У Середні віки персональний поділ влади горизонтального типу, який здебільшого уособлювався виключно функціональним розподілом повноважень, змінився на вертикальний, який уособлювався не лише у відповідній функції (про що говорилося вище), але й обмежувався певною територією. І на своїй території «...король або високий барон мали три фундаментальні обов'язки і, крім цих, майже ніяких не мали: благочестивими діями та підтримкою справжньої віри сприяли духовному спасінню свого народу; захищали його від зовнішніх ворогів – такий собі опікунський обов'язок, до якого додавалося, в разі можливості, прагнення до завоювань, що надихалося почуттям честі не меншою мірою, аніж бажанням могутності; і, нарешті, забезпечувати йому правосуддя та внутрішній мир» [7, с. 418]. Як ми бачимо, в руках середньовічних феодалів зосереджувалася вся повнота військової та суддівської влади. Проте ми можемо говорити й про вертикальний варіант персонального поділу влади, який стосувався територіальних розмежувань повноважень між різними феодалами. І якщо король реалізовував військові та суддівські повноваження на території всього королівства, то «високий барон» реалізовував їх на території означеного «високого баронства».

Поступово персональний варіант поділу влади змінюється на структурний. Ось як цю ситуацію описує О. Буровський: «...централізовані бюрократичні установи, накази склалися у XVI ст. за Василя IV Івановича. Раніше все було більш патріархально та просто: боярин отримував від царя наказ щось робити, відати певною частиною державних справ» [8, с. 49]. Фактично тут ми спостерігаємо персональний поділ державної влади між боярами. Згодом же, у міру переходу до структурного поділу влади, «наказом стали називати канцелярію, яку створював боярин для виконання царського доручення залучених ним людей» [8, с. 49].

Витоки структурного поділу влади слід шукати в першоджерелах класиків політичної філософії: Аристотеля, Дж. Лока, Ш. Монтеск'є, І. Канта та ін. Так, зокрема, Аристотель, як вже зазначалося вище, у своєму творі «Політика» наголошував: «У будь-якому державному устрої... основних частин три... Ось ці три частини: перша – законодорадчий орган, що розглядає справи держави, друга – посади (які саме повинні бути посади, чим вони повинні займатися, яким повинен бути порядок їх формування), третя – судові органи» [9, с. 514–515].

Фактично саме Аристотель вивів так званий структурний поділ влади, коли законодавча, виконавча і судова влада вручаються відповідним органам (структурам).

У XVIII ст. ідея структурного поділу влади отримала підтримку в працях Ш. Монтеск'є, який і наголосив, що законодавча влада повинна належати двопалатному парламенту (зібрання знатних та зібрання народних представників), а «виконавча влада повинна зосереджуватись у руках монарха, так як цей бік правління, що майже завжди потребує швидких дій, краще виконується одним, аніж багатьма» [1, с. 295].

Погляди Монтеск'є фактично поділяли І. Кант та Пилип Орлик.

Але найбільшого піку ідея структурного поділу влади набула у працях американських мислителів, зокрема О. Гамільтона.

Певну увагу поділу влади приділяли й К. Маркс та Ф. Енгельс. Зокрема, останній свого часу дав оцінку практичній реалізації цієї теорії лише як «прозаїчному діловому розподілу праці», який застосовується до «державного механізму з метою спрощення та контролю» [10, с. 203]. Аналізуючи цю точку зору, В. Чиркін свого часу писав, що мислитель «... був неправий, відкидаючи взагалі (з соціологічних позицій) ідею поділу влади, яка несе у собі колосальний демократичний потенціал, але він правильно констатував розподіл праці з управління суспільством та державою між різними органами» [11, с. 18]. Фактично ця позиція також відстоює ідею структурного поділу влади між конкретними державними органами.

Таким чином, як ми бачимо, у більшості мислителів поділ влади не може не бути структурним: законодавча влада надається законодавчому органу (Аристотель), двопалатному парламенту (Ш. Монтеск'є), законодавцю (І. Кант), законодавчим зборам (О. Гамільтон), Генеральній Раді (П. Орлик); виконавча – посадам (Аристотель), монархові (Ш. Монтеск'є), правителю (І. Кант), президентові (О. Гамільтон), гетьманові (П. Орлик). Судова ж влада повинна була належати судам.

Структурний поділ влади фактично означав відокремлення одна від одної певних структур.

На сучасному етапі розвитку юриспруденції прихильниками структурного поділу влади виступають більшість правознавців. Так, В. Лузін взагалі не бачив можливості існування неструктурного поділу влади. З його точки зору, «... принцип поділу влади – це багато в чому система розподілу владних повноважень між різними державними органами, що наділяються відокремленою функціональною та предметною компетенцією» [12, с. 85]. Саме останнє й дозволяє нам припустити, що В. Лузін є прихильником структурного поділу державної влади.

З цією точкою зору практично погоджується й Т. Новицька: «В Російській Федерації носієм законодавчої влади і представницьким органом є Федеральні збори. Виконавчою владою наділяється уряд. Правосуддя здійснюється судами, а судова влада реалізується шляхом конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства. Важливою особливістю російської Конституції є те, що Президент не входить до жодної з трьох гілок влади. Він – глава держави і зобов'язаний забезпечувати узгоджене функціонування й взаємодію органів державної влади» [13].

В. Четвернін, аналізуючи необхідність структурного поділу влади (він називає його інституціональним), наголошував: «Поділ влади означає відокремлення інстанцій, що володіють примусовою силою, від інстанцій, що приймають рішення про застосування сили. Інакше кажучи, слід відокремлювати державні органи, компетентні застосовувати силу та компетентні приймати рішення про застосування сили» [4, с. 576].

Необхідність такого інституціонального поділу влади вчений аргументує двома поясненнями. По-перше, тим, що органи виконавчої влади не мають права займатися первинною нормотворчістю, видавати нормативні акти, що мають силу закону. По-друге, законодавець не має права втручатися в діяльність виконавчих органів, не має права приймати рішення індивідуального характеру, що входять до компетенції виконавчої влади [4, с. 577].

Втім обидва положення не є абсолютними. Як цілком слушно говорить про поділ влади в США О. Зинов'єв: «... тут судді, до певної міри, є законодавцями. Виконавча влада замахується на суд та на законодавчі функції. Міжнародні угоди президента, а також призначення

президентом людей на посади, в тому числі призначення у Верховний суд, повинні бути підтверджені сенатом. Президент має право вето на рішення конгресу. Конгрес може пред'явити обвинувачення федеральним суддям та усувати їх. Законопроект не може стати законом, поки він не ухвалений обома палатами конгресу і не підписаний президентом. Верховний суд може оголосити дії законодавчої та виконавчої влади неконституційними» [14, с. 318].

Отже, як бачимо, намагання В. Четверніна створити таку собі ідеальну модель інституціонального поділу влади, коли б органи законодавчої влади лише приймали б закони, органи виконавчої влади їх виконували, а суди б судили за їх невиконання, є неможливою для практичної реалізації. Саме про це, зокрема, пише й О. Зинов'єв: «За роки після того, як було висунуто ідеал поділу влади та визначені функції представницької влади, у світі відбулися зміни, що вплинули на характер законодавства та на умови діяльності виконавчої влади. Ті проблеми, які видаються дрібними з точки зору первинних завдань законодавчої влади, виявляються більш важливими, ніж якісь абстрактні норми поведінки та справедливості (будівництво доріг, прибирання сміття, заходи проти забруднення навколишнього середовища, ціни на товари, податки, відносини роботодавців та найманих працівників, безробіття, злочинність тощо). А головне – потрібно відрізнити фундаментальне законодавство, що визначає соціальну організацію суспільства (конституція і закони конституційного рівня та масштабу), та законодавство, як засіб державного управління суспільством. Перше відіграло свою історичну роль, встановило державність, узаконивши її та соціальний лад суспільства, встановивши правові межі та обов'язки держави. Основним завданням законодавчої влади фактично стало управління поточним життям суспільства шляхом управління різними частинами самої держави та узаконювання поточних розпоряджень. Законодавство у високому сенсі просто вичерпало себе. Якщо ж до нього і доводиться звертатися, то це буває рідко і у виключних випадках» [14, с. 319–320].

Взагалі погляди В. Четверніна на структурний поділ влади дещо у чому є не зовсім коректними. Зокрема це стосується заборони органів виконавчої влади займатися первинною нормотворчістю.

Річ у тім, що вчений, як уявляється, не зовсім вдало наводить приклади. Так, він вказує на той факт, що російська Конституція в ст. 10 проголошує поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. «При цьому ж, – наголошує він, – на протигагу функціональному та інституціональному поділу влади ст. 90 Конституції дозволяє Президенту РФ – главі виконавчої влади – видавати укази не на підставі і задля виконання законів, а всього лише такі, що не суперечать Конституції та законам» [4, с. 577].

На нашу думку, в даному випадку погляди В. Четверніна дещо суперечать як формальним конституційним положенням, так і законам формальної логіки.

По-перше, функціональний поділ влади жодним чином не передбачає закріплення законодавчої, виконавчої чи судової влади та певним органом. У даному випадку Президент РФ не лише реалізує функції виконавчої влади (на чому, зокрема, наполягає російський правознавець), а й функції влади законодавчої (право законодавчої ініціативи, право вето, право підписання та оприлюднення законів, право розпуску Державної Думи) та судової (право призначення суддів, право помилування). Проте право законодавчої ініціативи, крім Президента РФ, належить уряду (виконавча влада) та Конституційному і Верховному Суду РФ (судова влада). У даному випадку функціональний поділ влади дійсно є нормальним способом функціонування державного апарату. Як цілком слушно писав із цього приводу І. Процюк: «...у будь-якій державі існують три гілки (роди, галузі) єдиної, по суті, влади (влади–функції). У правовій державі цю єдину за своєю сутністю державну владу здійснюють органи різних видів, кожен з яких діє в рамках своєї компетенції. Це ... є... принцип побудови апарату, структурно-функціональна характеристика організації (або механізму) державної влади. В основі такої структурної побудови лежить функціональна диференціація цієї влади» [15, с. 65].

По-друге, за структурним (у термінології В. Четверніна – інституціональним) поділом влади Президент РФ є не главою виконавчої влади, а главою держави (ч. 1 ст. 80 Конститу-

ції РФ). У даному випадку статус глави держави дозволяє Президенту РФ знаходитися над поділом влади, уособлювати єдність державної влади і жодним чином не бути носієм або главою якоїсь окремої гілки влади (в тому числі виконавчої). Саме тому негативна позиція В. Четверніна, що нормативні укази Президента видаються «не на підставі та задля виконання законів», а є всього лише такими, що «не суперечать Конституції та законам», є не зовсім коректною. Президент є главою держави, а не главою виконавчої влади. І саме цей статус дозволяє йому забезпечувати єдність та взаємодію гілок влади в державі.

Що ж стосується самої ідеї заборони органів виконавчої влади займатися первинною нормотворчістю та видавати нормативні акти, що мають силу закону, то це положення російською Конституцією не ігнорується. Проблема лише в тому, що в Росії виконавчу владу здійснює не Президент, а уряд Російської Федерації (ч. 1 ст. 110 Конституції). І тут положення про те, що акти органів виконавчої влади повинні не просто суперечити Конституції та законам, а видаватися «на підставі та задля виконання законів», жодним чином не порушується, і ч. 1 ст. 115 Конституції РФ прямо вказує на це.

Означений структурний поділ влади існує і в Україні. Так, за ч. 1 ст. 6 Конституції державна влада «здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову». За такого поділу, як вже зазначалося, не існує особливої потреби в доповненні «класичної тріади» якимись іншими гілками державної влади, наприклад, контрольною, на чому свого часу наголошували окремі науковці та політичні діячі [16, с. 9]. Однак внаслідок того, що функціональний поділ державної влади в Конституції України було доповнено структурним, виникли численні проблеми із встановленням місця того чи іншого органу в системі органів державної влади.

Так, Конституція України закріпила: «Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України», а «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади». Проте відразу виникає проблема віднесення до тієї чи іншої гілки влади Президента України, адже без його підпису законопроект за звичайних обставин ніколи не стане законом, тобто глава держави безпосередньо бере участь у законотворчості. Проте він це робить і опосередковано – через референдум, яким може бути змінено Основний Закон держави – Конституцію (п. 6 ст. 106 Конституції). З іншого боку віднесення Президента України до виконавчої гілки влади відразу порушує питання про його право скасовувати акти Кабінету Міністрів (п. 16 ст. 106), незважаючи на те, що саме останній є найвищим органом у системі органів виконавчої влади. І хоча, на нашу думку, Президент України, як глава держави, не може бути віднесений до жодної з гілок влади: він стоїть над поділом влади [3, с. 11], проте сама проблема із визначенням його місця в системі вищих органів державної влади постає виключно через існування в Україні структурного поділу влади на додаток до функціонального: парламент оголошується єдиним органом законодавчої влади, а уряд – вищим органом виконавчої влади.

Не менше проблем виникає і з судовою владою.

Річ у тому, що, з одного боку, у виключній компетенції судів закріплюється правосуддя (ст. 124 Конституції), а з іншого – в Україні проголошується існування окремої судової влади. Таке положення фактично й дозволяє суддям приймати абсолютно неправові рішення – вони відчують себе владою. Водночас на відміну від США, де існує певне обмеження свавілля суддів – прецедентне право, в Україні такого обмеження поки що немає.

Проте, на нашу думку, гілка влади, яка б могла реалізовувати покарання у випадку порушення правових приписів, повинна існувати для нормального функціонування державного апарату.

Саме тому поділ влади в Україні повинен опиратися на три гілки: законодавча влада, яка встановлює загальні правила функціонування суспільства та державного апарату, виконавча влада, яка організовує виконання означених правил, та судова влада, яка організовує покарання за порушення означених правил.

Водночас потреби в структурному поділі влади, на нашу думку, не існує, адже «... така конструкція поділу праці щодо законодавчої, виконавчої й судової діяльності зумовлена

лише наявністю законодавчих, виконавчих і судових органів. Із неї зовсім не випливає ні поділ державної влади, ні розмежування компетенції. У кожній більш-менш розвиненій країні у структурі державного апарату функціонують законодавчі, виконавчі і судові органи, але їх наявність ще не свідчить про поділ державної влади» [15, с. 65].

Висновки. Таким чином, функціональний поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки є не лише раціональною організацією державного апарату, яка запобігає диктатурі, а й абсолютно логічним механізмом його організації в умовах існування сучасної розвиненої держави. Щодо структурного поділу влади, то на сьогодні він є недоречним, адже в сучасних умовах питання законотворчості, поточного державного управління та правосуддя вирішуються різними органами, тим самим забезпечуючи існування єдиної державної влади, в рамках якої відбувається взаємодія між собою різних її гілок.

Список використаних джерел:

1. Монтескьє Ш.Л. О духе законов / Ш.Л. Монтескьє // Избранные произведения / [пер. с франц.; ред. М.П. Баскин]. – М. : Ин-т философии АН СССР, 1955. – С. 159–730.
2. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку / В.В. Сухонос. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 448 с.
3. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: [монографія] / В.В. Сухонос (мол.). – Суми : УАБС НБУ, 2011. – 339 с.
4. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов [Варламова Н.В., Соколова Н.С., Четвернин В.А. и др.]; под ред. В.С. Нерсесянца. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 832 с.
5. Сухонос В.В. Функціональний поділ державної влади як ознака правової держави / В.В. Сухонос (мол.) // Актуальні питання права та правової держави: наукова дискусія: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (11 грудня 2013 року) / Міжнародні юридичні науково-практичні інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція». – К., 2013. – С. 87–91.
6. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов : в 2 ч. / [под. общ. ред. д. ю. н., проф. О.А. Жидкова и д. ю. н., проф. Н.А. Крашенинниковой]. – [2-е изд., стер.]. – М.: Издательство НОРМА, 2003 – 2004. – Ч. 1: История государства и права Древнего мира. История государства и права в Средние века. – 2004. – 480 с.
7. Блок М. Феодалне суспільство / М. Блок ; [пер. з франц. В.Й. Шовкуна]. – К. : Всесвіт, 2002. – 528 с.
8. Буровский А.М. Несостоявшаяся империя: Историческое расследование / А.М. Буровский – Красноярск: БОНУС; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 512 с. – (Досье).
9. Аристотель. Политика / Аристотель [пер. с древнегреч. С.А. Жебелева; под ред. А.И. Доватура] // Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Мысль, 1975–1983. – Т. 4: Никомахова етика; Большая этика; Политика; Поэтика. – 1983. – С. 375–644. – (Философское наследие; т. 90).
10. Энгельс Ф. Согласительное заседание 4 июля (статья вторая) / Ф. Энгельс [пер. с нем.] // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : в 50 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955–1981. – Т. 5: март–ноябрь 1848 г. – 1956. – С. 199–207.
11. Чиркин В.Е. Президентская власть / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 15–23.
12. Лузин В.В. Президентская модель разделения властей (на примере США) / В.В. Лузин // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 82–90.
13. Новицкая Т.А. Отдельные аспекты принципа разделения власти в Российской Федерации. – [Электронный ресурс] / Т.А. Новицкая // Право и жизнь. – 2003. – № 58 (6). – С. 31–38. – Режим доступа: <http://www.law-n-life.ru/arch/Novitskaya.zip>.
14. Зиновьев А.А. На пути к сверхобществу / А.А. Зиновьев – М.: Центрполиграф, 2000. – 638 с.

15. Процюк І.В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія / І.В. Процюк. – Х.: Право, 2012. – 584 с.

16. Малишко М.І. Конституція Української Народної Республіки (України – Україні – Русинії). Альтернативний і перспективний народний варіант: Проект / М.І. Малишко – К. : Інститут правознавства УАН, 2003. – 24 с.

ВАСИЛЬЄВ С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри менеджменту і адміністрування
(Національний фармацевтичний університет)

УДК 340.15:477«19»

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
У 2-й ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Статтю присвячено особливостям соціального захисту фармацевтичних працівників в українських губерніях Російської імперії у 2-й половині ХІХ ст. Досліджено порядок і підстави призначення заходів соціальної допомоги для фармацевтичних працівників у вказаний історичний період. Охарактеризовано види пенсій, які могли бути призначені фармацевтичному працівнику.

Ключові слова: соціальний захист, фармацевтичний працівник, пенсія, Лікарський статут.

Статья посвящена особенностям социальной защиты фармацевтических работников в украинских губерниях Российской империи во 2-й половине XIX в. Исследован порядок и основания назначения мер социальной помощи для фармацевтических работников в указанный исторический период. Охарактеризованы виды пенсий, которые могли быть назначены фармацевтическому работнику.

Ключевые слова: социальная защита, фармацевтический работник, пенсия, Врачебный устав.

The article is devoted to peculiarities of social protection of pharmaceutical workers in Ukrainian provinces of Russian Empire in 2nd half of XIX century. Researched procedure and grounds for appointment of measures of social assistance for pharmaceutical workers in specified historical period. Described types of pensions, which could be assigned to pharmaceutical employee.

Key words: social protection, pharmaceutical employee, pension, Medical Charter.

Вступ. Важливу роль для забезпечення охорони здоров'я населення держави відіграє сумлінне виконання фармацевтичним працівником своїх трудових обов'язків у будь-який історичний період. Запорукою висококваліфікованої праці фармацевта є надійний соціальний захист цієї категорії працівників. Саме тому проблеми соціального захисту фармацевтичних працівників характеризуються актуальністю як нині, так і в історичній ретроспективі.

